

CSEKE-HORÁNYI ANNA

Vathy Zsuzsával

Vathy Zsuzsa 1940-ben született Pápán. Novellista, regényíró, riportok és szociográfiák szerzője. 1970-től újságíróként dolgozik. 1980-tól a Képes 7 gyermekrovatának szerkesztője, 1990 és 1992 között a Kortárs szépirodalmi folyóirat prózarovatának vezetője, 1991-től tíz éven át a Magyar Nemzet tárcaírója. 1996-tól a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Legutóbbi könyve az idei könyvhétre jelent meg, Az élet vásárcsarnoka címmel. József Attila-, Nagy Lajos-, Szobotka-, Márai Sándor és Prima-díjas író, 2015-ben a Magyar Érdemrend Tisztikeresztjével tüntették ki.

A Veszprémi Vegyipari Egyetemen végzett vegyészmérnökként. Mennyire tudott azonosulni ezzel a világgal?

Ez az időszak egész életemre nagy hatással volt, de ezt csak utólag fogtam fel, amikor elkerültem ebből a világból. Mérnökök, technikusok és szakmunkások között dolgoztam, ennek köszönhetően olyan tapasztalatokat szereztem és olyan dolgokat tudtam meg, amelyekre később soha nem lett volna lehetőségem. Amikor hajnalban három műszak után befejeztük a munkát, és láttam magam körül azokat az embereket, akik Ercsi vagy egy másik falu irányába felszálltak a buszra, és közben elképzелhetetlen munkák és megterhelések után a gyerekről, a családról és az otthonról meséltek, egy olyan más világ tárult elém, amelyet különben soha nem ismerhettem volna meg. Örülök, hogy így alakult.

Nem volt a családban senki, aki író vagy művész lett volna, ugyanakkor abban az időben már egyre több női író, művész és költő nevével lehetett találkozni. Akkor derült ki, hogy van valami, amit senkivel se tudok megbeszélni, amikor a műszaki egyetemre jártam. Elképzелhetőnek tartottam, hogy bennem van a hiba, én vagyok az oka, hogy nem tudott igazán mély kapcsolat kialakulni az évfolyamtársaimmal, ezért úgy gondoltam, hogy ha tényleg ennyire nem tudom elmondani, hogy mit szeretnék, akkor leírom. Gyakorlatilag ezzel kezdődött el nálam az írás. Egy idő után kiderült, hogy azért nem tudjuk megbeszélni a dolgainkat, mert más az utunk, a világnézetünk, más az az értelmiség, és más vagyok én. Ez a különbség természetesen nem minden fokon igaz, mert ha nagyon magas szinten nézzük a humán és a reál tudományokat, a művészet és a műszaki világ nem olyan idegen egymástól, csak a gyakorlati részük különbözik. Máig nevetek azon, hogy meg kellett kérnem az évfolyamtársaimat, hogy mutassák meg, hogyan működik pontosan egy szivattyú — sokáig nem értettem. Ez a másfajta irányultság az egyetem utolsó éveiben már elég világossá vált.

Közvetlenül a tanulmányjai befejezése után

Amikor elvégeztem az egyetemet, a százhalombattai olajfinomítóban kezdtem el dolgozni. Még egyetemista koromban történt, hogy

mégis megmaradt a tanult szakmánál.

egy kitűnő ember, Péczeli Bélának hívták, bejött az egyetemre és ösztöndíjszerződést ajánlott nekünk az olajfinomítóban, ennek köszönhetően vagy tízen ott kezdtünk el dolgozni. Ráadásul akkor épült fel az akkori NDK-ban is egy olajfinomító, oda is ki lehetett menni tapasztalatcserére. Erre is jelentkeztünk vagy nyolcan, de mire eljött az ideje, hogy kimenjünk, egyedül maradtam, így egyedül utaztam. Ennek óriási előnye volt, mivel attól kezdve, hogy elmentem Magyarországról, senkivel sem tudtam magyarul beszélni. Más országba, más világba, más kultúrába kerültem. 1968-ban utazni a vágyaink megtestesülését jelentette. Elmehettem Drezdába, Lipcsébe, megnézhettem Weimarban a Goethe Múzeumot, eljuthattam olyan helyekre, amelyeket addig csak könyvekből és versekből ismerhettem, és amelyeket csak álmaimban képzeltem el — ez az utazás nekem maga volt a csoda. Majdnem fél évig dolgoztam a keletnémet olajfinomítóban, pontosabban tanultam és figyeltem. Életem igen nagy kalandja volt ez, és ekkor írtam az *Úti-jelentés* című hosszabb lélegzetvételű írásomat. A novella megjelent az *Új Írásban*, felfigyeltek rá, egyértelművé vált, hogy próbálkozhatok, és megerősített abban, hogy író szeretnék lenni — így tehát eljöttem Százhalombattáról. Az első írásom egyébként nem ez volt, hanem egy másik novella, amelyet szintén az *Új Íráshoz* vittem be Váci Mihályhoz. Ő elolvasta, jónak találta, és azt mondta, hogy hozzak még be hozzájuk írásokat. Erre mondtam neki, hogy nincs több. Nagyot nevetett, hogy tényleg csak ez az egy van. Abban maradtunk, hogy ha lesz még, jöjjenek vissza. Ezzel a németországi hosszabb írással mentem később vissza, amit rögtön meg is jelentettek. Az első kötetem anyaga főként ebből a munkások között töltött időszakból és a gyerekkori élményeimből tevődött össze.

Beszélő kert (1993) című novelláskötetében azt olvassuk, hogy eredetileg nem akart író lenni, és csak egy nyári olvasmányélmény hatására döntötte el, hogy író lesz.

Ez így volt, harmad-negyedéves lehettem, mikor egy világhírű Martin du Gard-könyv kiváltotta belőlem ezt az egyébként negatív élményt, ugyanis akkoriban az ilyen nagy klasszikusok, főleg a 20. századiak nem feltétlenül tetszettek nekem. Hozzá kell tennem, hogy gyermekkoromtól kezdve rengeteget olvastam. A családunk nagyon szerette a könyveket. Nem a kulturális világ megismerését tartottuk szem előtt, egyszerűen örömet jelentett számunkra az olvasás. Könyvtárakat olvastunk végig, óriási élmény volt. A szüleim részéről tehát az érdeklődés biztosított volt. Apám egyébként első generációs értelmiségi volt, anyámék családja pedig Bajorországból települt át, malmosok voltak, aztán később kocsmájuk, vendéglőjük lett. Nekem az irodalommal való foglalkozás olyan volt, mint amikor az ember fejest ugrik a vízbe. Nem akartam az írói miveltségét, lehetséges jó vagy rossz folytatását felmérni, csak arra gondoltam, hogy amit csinálok, nem való és nem jó nekem, változtatnom kell rajta, ahhoz pedig el kell indulnom egy irányba. Hiába nem tetszett az a könyv, elindított egy úton. Akkor kezdtem el olvasni az első Camus-könyveket, amelyeket máig nagyon

szeretek. Az íráshoz való odafordulást nagymértékben segítette, hogy abban az időben a fiatal költőknek, prózaíróknak üzemi újságírói állást lehetett kérni és megpályázni. Most tudtam meg nemrég, hogy hozzám hasonlóan egy másik női író is egy üzemi újságnál kezdte. Én a Csepeli Papírgyárba kerültem a Magyar Papír üzemi laphoz, ahol Bella István, Balázs József prózaíró, én és Órszibethy Erzsébet — aki később szociográfus lett — voltunk a szerkesztőségi tagok, a lapszerkesztő pedig Hajtun József sakkozó, akinek csak néhány pont hiányzott ahhoz, hogy nagymester legyen. Írtunk, interjúkat készítettünk, és itt is olyan dolgokat és sorsokat tudtam megismerni, amelyeket más módon nem láthattam volna.

Egy beszélgetésben azt nyilatkozta, hogy a nyolcvanas években „túrhetően vonzó” volt írónak lenni, ma viszont sokan más-képp emlékeznek erre az időszakra. Milyen értelemben számított vonzónak az írói létmód a késői Kádár-korszakban?

Elsősorban az előéletemhez, a műszaki világhoz viszonyítva volt igazán jó akkor írónak lenni. Az ember tudta, hogy nincs más lehetősége, ezért muszáj volt más feladatokat is elvállalni, ilyen volt például az üzemi lapoknál való elhelyezkedés is. Mészöly Miklóstól Kormos Istvánig rengeteg akkori író azért foglalkozott például gyermekirodalommal, mert mellette azt is meg tudta csinálni, amit akart. A gyermekirodalom megjelenhetett, sikert, örömet hozott, és nem utolsósorban megélhetést biztosított. Így lehetett elkerülni a politikai ütközést, amely a pályáról kilökhette az embert, vagy akár letilthatta a megjelenést. Legalább két-három olyan alkalom volt, hogy az én kézirataimat is visszaadták. Hiába volt csak egy-egy szó a gond, hogy direkt vagy véletlenül olyan szójátékot használtam, hogy moskovics vagy bolondovics, tudomásul kellett vennünk, hogy ha írni akarunk, van, amit leírhatunk és van, amit nem — ez egyébként talán nem is vált nagy hátrányára az írásoknak. Éppen a napokban gondolkodtam arról, hogy lehet, a mi történelmünk abból áll, hogy amíg van egy külső ellenség, addig a legjobb formánkat hozzuk, a legtöbbet hozzuk ki saját magunkból, de amint ez a külső ellenség eltűnik, egyfelől az energiánk, erőnk is lelohad egy kicsit, másfelől a korábban egy ügyért harcoló társaságok egymásnak mennek. Valószínű, hogy kilencven után ez érződött az irodalomban: a rendszerváltás előtti években már majdnem ki lehetett mondani, amit akartunk, és ez az irodalomnak egy olyan színvonalát eredményezte, ami az akkor írókat a legjobbak közé emelte. Az 1990 utáni változás rengeteg munkával járt, a művészetek ezen a területen nem voltak talán kiemelkedőek, és a művészek talán nem mutattak fel olyan jó dolgokat, de azért ne kívánjuk vissza a változás robbanás előtti pillanatát. Ezeknek az éveknek is meg fog születni a nagy műve.

Mi alapján döntötte el, hogy az adott témából riport, szociográfia vagy novella készüljön?

Szociográfiát akkor írtam, ha valamilyen meghatározott céllal indultam el és valami konkrét elképzelésem volt arról, hogy mit akarok, ilyen volt a Herendi Porcelánmanufaktúra privatizációja (*Herend, az más. Tizenöt év a Herendi Porcelán manufaktúra életében*, 2006). Ennél a könyvnél egyértelmű volt, hogy egy olyan történetet kell

megismernem és megírnom, amelynek célja, értelme van. Ha novellát, irodalmi művet írok, azt sosem valami célból írom, hanem olyan okok, erők mozgatnak, amelyek már a művészeté, és nem a valóság konkrétumainak felderítésén, leírásán van a hangsúly. Ennek kapcsán eszembe jut Weöres Sándor, akire, mint a szellem egyik legmeghatározóbb emberére, valószínűleg nem véletlenül hetvenvalahány éves koromban találtam rá — egyszerűen csodálatos, hogy milyen meglátásai voltak. Most a legutolsó könyvemben is, amely egy kilencven-száz oldalas kisregény lesz, és talán a könyvhétre jelenik meg, Weöres Sándor egy-egy mondata, képe tűnik fel. Új kötetem a mindennapok leírásával foglalkozik, a címe: *Az Élet Vásárcsarnoka*. Amikor megírtam, pontosan erre gondoltam, hiszen olyan az élet, akár egy hétköznapi reggel a Vásárcsarnokban, ahol akár az egész világ és a világ igazán fontos dolgai meg tudnak jelenni.

2011-ben megjelent könyvében, a Columbo autójában egy roma származású kisfiú életét követhetjük nyomon. Minek köszönhető, hogy egy teljes novellasorozatot szentelt a fiú életének?

Én nem tudtam erről a Mester utcai művészeti iskoláról, ahova Roland is járt, amíg meg nem bíztak, hogy csináljak egy nagy interjút erről az intézményről. El is készült az anyag, aztán megkérdeztem az igazgatónőtől, hogy tudna-e ajánlani egy családot, akihez elmehetnék és beszélhetnék velük az életükről, mert szívesen írnék róluk egy könyvet. Az igazgatónő gondolkodott, majd Rolandot ajánlotta. Nagyon örülök, hogy a *Columbo autójának* főszereplője jelenleg is dolgozik, családja van, felesége, kisgyereke. Elment Németországba, ahogy erről a könyvben is szó van, de aztán hazajött és itt-hon elvégzett még két szakmunkás iskolát. Találkozni is fogunk valamelyik héten és találkozom a kisgyerekével is. Mikor megírtam a történetet, és elmondtam a szüleinek és a főszereplőnek is, hogy elkészült a könyv, nagy bajban voltam, mert nem tudtam, mire változtassam Roland nevét. Erre a család a legnagyobb természetességgel azt mondta, hogy Roland a fiuk neve, miért is lenne a könyvben más. Ez a hozzáállás jellemző az egész családra. Érzékelik és tudják annak az értékét, hogy kiléptek a munkanélküli létből, és nem tartoznak azok közé, akik nem dolgoznak és valahogy eltelik az életük. Ennél a családnál az apa, a nagypapa is dolgozott, és ezt a mentalitást sikerült a harmadik generációba átvinni.

Írásaiban gyakran felbukkannak olyan elemek, amelyek a kereszténység világához köthetőek, ugyanakkor egyes novelláiban Istennel és a hittel való viaskodás is megjelenik.

Az én istenhitem nagyon különös utat járt be. Ebben nyilván a kor is szerepet játszott, minden a materializmus mellett szólt, arra is neveltek bennünket. Akkor úgy gondoltam, nem vagyok hívő: képtelen voltam az lenni. Bár anyám vallásosan nevelt, máig is tudom a vallásos énekek szövegeit, de hosszú-hosszú utat kellett bejárnom ahhoz, hogy elfogadjam, kell, hogy legyen, és van is egy Legfelsőbb Lény, akit akár nevezhetünk Istennek. Annak idején öt világvallást különböztettek meg, most már szerintem többet kellene megnevezni. A világvallások különféle módon közelítik meg és próbálják elképzelni a világ és az ember teremtését. Létezik egy olyan elképzelés, hogy a vallások a képzelet szüleményei, ugyanúgy, mint a

műalkotások. Az számít, hogy ki melyiket kedveli, melyikben nőtt fel. Azt mondhatom erre, amit Pilinszky mondott, hogy aki nem hisz Istenben, az is hisz, csak hosszabb utat jár be, egy kacskaringós, kanyargós utat. Engem egy vallás nem tud egyértelműen magához kötni, de ebben a vélekedésemben a családi háttér is szerepet játszott. Férjemnek, Lázár Ervinnek az édesanyja katolikus, az édesapja pedig evangélikus volt, aki reverzálist adott a feleségének, amikor összeházasodtak, ami azt jelentette, hogy minden gyermek az anyja vallását örökli majd. Így az anya és a három gyerek katolikus lett, az apa pedig evangélikus maradt. Ervinben elevenen éltek azok a gyerekkori emlékek, hogy vasárnap az anya és a három gyerek elmennek a templomba, az apa pedig otthon árválgodik egyedül. Amikor a fiúnk, Zsigmond megszületett, akkor Ervin azzal kárpótolta édesapját, hogy Zsigmond majd evangélikus lesz. Így is lett, a fiúkat evangélikusnak keresztelték, evangélikus iskolába járt, máig is evangélikus, így az evangélikus vallást én is egy kicsit jobban megismertem. Ha templomba akarok menni, akkor nekem a Deák téri evangélikus templom éppen olyan otthonos és meghitt, mint a Bakáts téri Assisi Szent Ferenc templom vagy a Belvárosi Ferences templom. A vallásos dogmák, szokások azonban máig nem tudnak magukhoz kötni. Anyám vallásos volt, apám viszont nem, és én mindig is apámra akartam hasonlítani, kisgyerekkoromtól kezdve ő volt a minta, és ez az istenhitben is jelentkezett.

Ez azt jelenti, hogy a dogmákkal szembeni „apai” ellenkezése nem vezetett tehát a hittől való eltávolodáshoz?

A filozófiai, vallási háttérét középiskolás, egyetemista koromban nem volt lehetőségem megismerni. Majd eltelt tíz, húsz, harminc év, elkezdtem több mindennek utánagondolni, megismertem olyan dolgokat, amelyek a hithez kapcsolódnak, és szépen lassan rá kellett jönnöm arra, hogy kell, hogy legyen egy végső Jó. Ez a végső Jó pedig egy olyan elgondolt, legfelsőbb lény, aki a világ teremtését a jó cél érdekében próbálja alakítani. Máig nem megy ki a fejemből Sartre filozófiai állítása arról, hogy a lét van cél, ok, értelem, szükségyszerűség nélkül, beledobva a semmibe: bosszantó így elgondolni a létezésünket. Egy másik meghatározó gondolat számomra Weöres Sándortól, hogy „Van Isten? Nincs Isten? — Abban, ami független a tértől, időtől és minden káprázattól: a Van és Nincs ugyanaz.” Ez feleletet ad számos olyan dologra, amelyekről az ember elgondolkozhat vagy elvitatkozhat másokkal. Vagy, hogy egy újabb, sokak által ismert Weöres-sort idézzek: „Egyetlen parancs van, a többi csak tanács: igyekezz úgy érezni, gondolkozni, cselekedni, hogy mindennek javára legyél. / Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.”

Fiatal koromban a vallással kapcsolatban az volt rám rossz hatással, hogy a keresztény, a katolikus vallás imái, a templomi énekek, amelyeket rendszeresen énekeltünk, a feudalizmus alatt alakultak ki, és engem kifejezetten irritáltak azok a mondatok, hogy „Előtted, Jézusom, leborulok, féktelen bűnös, én, hozzád bújok”.

Rengeteg olyan vallásos ének van, amely arról szól, hogy bocsáss meg, Uram, szörnyű vagyok, rettenetes vagyok, nem érdemlem meg, hogy észrevegyél, én csak egy ember vagyok. Ezek az énekek számomra a feudalizmus idején létrejött ember önmagáról alkotott világát tükrözik, amely eléggé elszomorító. Én két osztályt a pápai Ranolder Intézetbe jártam, ahova édesanyám is járt, és ahol nagyon kitűnő apácák neveltek, de sajnos pont ahhoz kerültem, akinek szerintem nem szabadott volna tanítania, mert alkalmatlan volt arra, hogy hét éves gyerekekkel foglalkozzon. Elég rossz élményeim voltak abból az időszakból, és ezt sokáig hurcoltam magammal.

A halál fontos téma írásaiban, és vannak olyan levelei is, amelyeket az elvesztett „Igazi és legkedvesebb Társhoz”, Lázár Ervinhez írt. Van olyan irodalmi minta, amely alapul szolgált ezekhez a levelekhez?

Lázár Ervinnel közel negyven évet éltek együtt. Művészi és szakmai értelemben hogyan hatottak egymásra?

Nem tudok ilyen mintát mondani. Az ember nyilván nem ezekkel akar foglalkozni, mert ne a halál legyen fontosabb az életében, egy idő után viszont elkerülhetetlen, hogy sor kerüljön rá. Én ebben az évben leszek hetvenöt éves, most már muszáj, hogy ezzel szembenézzek. Nagyon szeretném, hogy az élet után legyen folytatás, és nagyon remélem, hogy lesz is. A katolikus vallásban a mennyországért imádkozunk, ahol boldogok vagyunk az idők végtelenségéig, én azonban inkább azt tudnám és szeretném elképzelni, hogy valahol egy másik élet folytatódik, egy más világban, másképp.

Nem a művek formájában hatottunk egymásra, hanem a gondolkodásnak egy olyan rétegében, a magatartás olyan formálásában, amely az írásainkat közvetlenül nem érintette. Ő sem kísérelt meg olyat csinálni, amiben én vagyok jó, és én se írtam olyat, ami az ő területe. Mikor megismerkedtünk, szinte nem értettük egymás nyelvét, majdnem hogy el kellett magyarázni, ki mit mond, mire gondol. Rájöttünk, hogy nagyon sok mindentről teljesen más elképzelésünk van. Ez nagyon jó hatással volt ránk, mert egyikőnk sem akarta a másikra erőltetni a saját világát. Figyeltem, és örömmel láttam, hogy mennyi minden másképp zajlik az ő szemszögéből, mint ahogy azt én elképzeltem. Nagyon irigyeltem Ervintől a játékos képességét, ez valamiért, biztos nem véletlenül, az én személyiségemben nem volt jelen. Nagyon sokat kaptam tőle abban a tekintetben, hogy miként kell játszani, megtalálni és felfedezni az örömet. Ő pécsi újságíróként indult, az újságírásban és a valósághoz való kapcsolódásaiban megvoltak a maga ismeretei és megvolt a maga területe, nem véletlenül ezek dominálnak az első kötetekben is. Amikor egy bizonyos kort elért, egyre inkább a játék, a gyerekek világa vette át a legfontosabb szerepet. Nagyon szomorú vagyok, hogy nem élhette meg, hogy unokái szülessenek. Most három kislány unokánk van, a legnagyobb már majdnem öt éves, és úgy képzelem, hogy külsejétől eltekintve a lelke, a képzelete, a játékos kedve Ervinre hasonlít. Ha megyünk az utcán, megállít, és a fülembe súgja, hogy ott jön velünk szembe egy gonosz ember, őt neki el kell varázsolnia — és akkor elvarázsolja. Az ember egészen másképp tud viszonyulni harminc éves korában egy pici babához és másképp hatvan-hetven-

éves korában, amikor látja, hogy egy gyerek mosolyánál tényleg nincs szebb. A gyermek olyan, mint a csoda. Ervinnel kapcsolatban a legnagyobb ajándék, amit kaptam, és ami csak utólag vált ennyire egyértelművé, az a szeretet fontossága. Hogy a szeretet a világban milyen nagyon fontos, tőle tudtam meg, és nem tudok elég hálás lenni érte.

Melyik műfajban érzi a leginkább otthon magát?

Akár akarom, akár nem, a kisprózában vagyok otthon. Amikor nagyregényt olvasok — nem háromkötetes nagyregényre gondolok, hanem egy ötszáz oldalas regényre — tudomásul kellennem, hogy én ezt nem tudnám megírni. Egyszer összefutottam egy volt osztálytársammal, akinek az egész családját kitelepítették és elvitték kényszermunkára. Nagyon döbbenetes volt a történet, amit akkor elmondott, majd megkérdezte, hogy nem tudnám-e ezt egy családregevénynek megírni. Vissza kellett utasítanom, mert én erre alkalmatlan vagyok. Egy hozzáértő irodalmár biztos meg tudja mondani, hogy mi a lényeges különbség a kis- és nagyregény írása között, de nekem a novellák és kisregények a műfajom, ez az, amit ismerek és meg tudok csinálni. Máig megvan bennem egy történet kapcsán, hogy ne csak kérdezzek, hanem meg is fogalmazzam magamnak a választ, hogy én akkor és ott mit csináltam volna. Az újságírás az embert arra tereli, hogy csak ő kérdezzen. Engem az írásban mindig az emberek érdekeltek. Talán ez volt a meghatározó akkor is, amikor úgy döntöttem, hogy elhagyom a vegyészmérnöki pályát. Úgy gondolom, nem szabad sajnálni semmiféle fáradságot ahhoz, hogy ha valami fontosat meglátok, észreveszek, utánamenjek. Olyan személyeket kell megszólaltatni, hogy megismerjük mögöttük az embert. Ebbe a személetbe lehet, hogy belejátszik az is, hogy rajtam kívül mindenki jogász a családban. Apám ügyvéd volt, így már ötéves koromtól kezdve, nyáron, amikor vége volt az iskolának, ha lehetett ott lopakodtunk, ott lebzselünk az ügyfelek és az ügyvédek közelében és figyeltük őket. Világos emlékeim vannak ebből az időből, máig kristálytisztán látom bizonyos emberek arcát, hallok a hangjukat, és emlékszem arra, amit mondtak.

A Kávérájkok című kisregényben vagy A túlélés románca című regényében sokat ír a kiábrándító, hazug világról, amely körülvesz bennünket, más műveiben viszont mintha mindig inkább a kiútra, a reménytelen jövőre helyezné a hangsúlyt. Mennyire tekinthető

Muszáj, hogy ott legyen a remény. Minden nap fel kell tennünk azt a kérdést, miért jó nekünk aznap felkelni, és mit lenne igazán jó aznap megcsinálni. Gondolkoztam azon, hogy meg tudnám-e írni a pokol valamilyen változatát, vagy egy gonosz ember gonoszságát. Lehet, hogy fiatal koromban még meg tudtam volna írni, de most már egyszerűen nem mernék erre a területre merészkedni. Nem akarom a gonoszságot ilyen meggyőző, részletes vagy hihető változatában megtapasztalni, és attól tartok, hogy ezt nem véletlenül kerülöm el. Persze muszáj tudomásul venni, hogy létezik. Mikor huszonöt évvel ezelőtt ideköltöztünk a Lónyay utcába, az első este a házunk előtt leszúrtak valakit. A házunkból vagy hárman börtönben voltak, akiket később aztán szabadlábra helyeztek, de a kör-

Ön szerint ma reálisnak ez a reményteli megközelítés?

Mennyire volt nehéz nőként érvényesülnie az irodalmi életben?

nyék általában is inkább külvárosi jellegűnek tűnt. Nem lehet nem tudomást venni arról, hogy a világnak, az embereknek milyen működésük, cselekedeteik vannak, viszont muszáj optimistának lenni.

Ha nem is az előttem lévő, hanem mondjuk a húsz évvel ezelőtti generációt nézzük, mást jelentett Nemes Nagy Ágnes, Polcz Alaine, Szabó Magda korszaka és más korszakban élek én. Különböző okokból semelyiküknek sem született gyermeke, de abban a világban az volt az elképzelés, hogy a nő vagy író szeretne lenni, vagy családot akar. Ez a kérdés nagyon komolyan felmerült bennem is. Nagy szerencse, hogy Ervinnel összetalálkoztunk, mert mindketten rájöttünk arra, hogy nem szabad gyerek nélkül élni, mert ezzel az ember valami olyan fontosat tud meg a világból, amire íróként, költőként igenis szüksége van. A másik nagy kérdés, amely szerepet játszott az életemben a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején, az volt, hogy itthon akarok-e élni a szocializmusban, vagy el kellene-e mennem. Engem ez a gondolat egyszer kísértett igazán meg, mikor egy külföldi lehetőségem adódott. 1968-ban a Károlyi Mihály Alapítványnak köszönhetően, Illyés Gyula támogatásával és aláírásával elnyertem egy három hónapos ösztöndíjat. Akkor bizony elkezdtem azon gondolkodni, hogy nem akarok-e kint maradni, mert ott esetleg olyan lehetőségek nyílnának meg előttem, amelyek itthon soha. Abban az időben nagyon jó, erős és szép volt a kinti magyarok világa, ahonnan aztán később sokan hazajöttek. Nem tudok elég hálás lenni, hogy visszajöttem, és nem maradtam akkor kint. Csak később tudtam meg, hogy bennem milyen erős érzelmi kötődések vannak. Olyan hihetetlen honvágyam tud támadni, már akkor, hogy ha nem is egy másik országba, hanem csak egy másik városba, másik helyre kerülök, hogy én alkalmatlan lettem volna egy kinti életre. Irigylem, és nagyon csodálom azokat, akik ezt meg tudták csinálni, de nekem mindig is arra volt szükségem, hogy olyan emberek között legyek, akik nekem támaszaim, segítők, barátaim. Emlékszem, hogy amikor egyetemista voltam és a félév elején visszamentem Pápáról Veszprémbe a kollégiumba, mikor már mindenki lefeküdt a szobában, jókat sírtam elalvás előtt. Ezt az érzést persze akkor még nem tudtam megfogalmazni, és soha nem mertem volna honvágnak nevezni, csak tudtam, hogy a szülők, a testvérek, a pápai világ, a kert, a ház valami óriási hiányérzetet váltanak ki belőlem. Most már nem érzem ezt ennyire így. Sajnos az ember érzékenysége idővel kopik, és se örülni, se fájdalmat érezni nem tud már úgy, mint korábban.